

Източният блок и класическото образование

„Единодушно се реши премахването на класическите езици от програмите на средното училище. Класическите езици [латински и старогръцки] в програмата на днешната гимназия са наследство от друга епоха....Днес те са анахронизъм.“

Това са думи от доклада на д-р Кирил Драмалиев при откриването на сесията на Висшия учебен съвет (ВУС) на 28. май 1945 г. Висшият учебен съвет е свикан като колективен орган, който следва да преобрази българското образование след преврата на 9. септември 1944 г., но още със своя уводен доклад Кирил Драмалиев очертава промените, за които вече е било взето решение в създадения от БРП (к) Съюз на работниците по просветата. Така съвсем набързо се стига до фактическото унищожаване на класическите и полукласическите гимназии¹, които са гръбнакът на българското средно образование от Освобождението до 1946 г. – във всеки град има поне една класическа или полукласическа паралелка.

Първата българска класическа гимназия е основана в София още през януари 1879 г. и бързо след това класическото образование се утвърждава „като най-солидният тип средно образование“.² Причините за това е стабилната основа – подготовката по български и старобългарски език, опознаване на литературата и историята, в съчетание с овладяването на западни езици и на класическите езици – латински и старогръцки в съответствие с нивото на образованието в западноевропейските страни и изискванията на тамошните университети. Още от своето зараждане през Средновековието смисълът на класическото образование е да даде необходимите познания, така че учениците да могат да постъпят в кой да е университет и специалност и възпитаниците на българските класически гимназии го доказват с успехите си в българските и европейските университети. Първоначално всички учители по латински и старогръцки в България са хора, които са завършили най-престижните университети в Германия, Австрия, Франция или Русия, тъй като катедрата по класическа филология в СУ е основана през 1921 г.

¹ В класическите гимназии се изучават задължително латински и старогръцки, в полукласическите само латински. Освен тях дотогава съществуват и реалните гимназии, в които също е въведено задължително обучение по латински.

² Книгата на ст.н.с. Весела Чичовска „Политиката срещу просветната традиция“, С., 2010 г. описва много добре процесите след 1944 г.

Интересно е да се отбележи, че и самият Драмалиев е бил класик и доктор по немска филология. Инициативата за премахване на класическите езици среща съпротива сред дейците на БРП (к) – Трайчо Костов, който също е класик и е владеел отлично и двата древни езика, даже и Вълко Червенков се обявяват против тяхното премахване. Налага се Кирил Драмалиев да даде пример не със СССР, а с Франция, където също броят на часовете по класически езици бил намален. От СУ протестирали с аргументирано писмо, подписано от преподаватели и студенти, но безуспешно.

В същия доклад Драмалиев просто заявява, че и старобългарският език (който дотогава е част от програмата по български) се премахва от учебните програми и преминава към темата за руския, който *„ще се изучава през всички класове на гимназията“*.

Каква е ситуацията в СССР? През 1921 г. под влияние на революционния дух класическите езици не само биват премахнати от средното образование, но и биват закрити катедрите по класическа филология в Московския и Ленинградския университет. Тази ситуация продължава до 1932 г., когато дори партийните функционери разбират, че без класически езици много области в науката няма как да се развият на необходимото ниво. Катедрите са отворени отново, а латинският и старогръцкият пак влизат в учебните планове на много специалности. В годините на Втората световна война по лично указание на Сталин (той самият е изучавал латински в семинарията) класическите езици се завръщат и в някои училища, пишат се нови учебници. В тях се набляга на това, че Маркс е владеел доста добре латински (до края на XIX в. в немските гимназии част от матурата е съчинение на латински по зададена тема) и на това, какви латински изрази е употребявал в кореспонденцията си с Енгелс. Първата истинска класическа гимназия обаче ще се появи чак през 1989 г. в Ленинград.

Каква е истинската причина за изкореняването на класическото образование? От една страна изучаването на древните езици и заниманията с антични автори предполагат рефлексия върху ценности, които невинаги са съвместими с постулатите на комунизма. От друга страна трябва да отчетем и самото желание за скъсване с традицията, което проявяват налагащите новия обществен строй. На трето място е и чисто прагматичният момент – в Източния блок основен език за комуникация

става руският и трябва да бъде отделено достатъчно време за неговото изучаване. И трите фактора изиграват своята роля.

Няма общ модел за пътя, по който класическото образование тръгва в страните на Източния блок след 1945 г. Много от страните успяват да запазят в силно ограничен вид своите традиции, поне що се отнася до университетското класическо образование - например в Чехословакия, където то съществува от векове. Във всяка страна има професори, учители и общественици, които се впускат в отчаяна борба. Някои допускат съдружаване с новите власти и така например за десетилетия един достатъчен автор става римският поет Лукреций и неговата материалистична поема „За природата“. Други професори (например в България, Унгария, ГДР) стават и агенти на специалните служби, което по всяка вероятност е важен фактор в тяхната научна кариера. Другаде имат проблеми с класически филолози, които като общественици открито не подкрепят режима, какъвто е случаят с известния филолог и антрополог Карл Керени в Унгария. На много университетски учени е забранено да преподават и те се насочват към чисто академичните изследвания. Така в БАН намират работа класици, които са били уволнени от университета по идеологически причини (напр. проф. Веселин Бешевлиев) или още от самото начало поради произхода си (проф. Василка Тъпкова-Заимова) не са имали голям шанс за развитие като преподаватели.

Румъния традиционно се отклонява от общата политика на страните в Източния блок и там поддържат сравнително широка международна активност и връзки със страните отвъд Желязната завеса. Румънците държат много на своя „латински“ произход и това дава възможност за по-сериозни занимания с латински език. Така в Букурещ през 1970 г. се провежда вторият конгрес на международната Academia Latinitati Fovendae (Академия за подкрепа на латинския език), който привлича учени от цял свят и в който официалният език на докладите е латински.

ГДР се намира в „гранична ситуация“ и там се опитват както да се адаптират към новите идеологически изисквания, така и да се освободят (частично) от всички онези, които са били налагани през нацисткия режим. И докато междуременно във ФРГ класическото образование преживява нов разцвет, освободено от идеологиите на предишните епохи, в ГДР комунистите узурпират думата хуманизъм. Тя възниква именно в Германия в началото на XIX в., за да обозначи смисъла на изучаването на

латинския и гръцкия в гимназиалното образование, като и до ден днешен класическите гимназии в Германия се наричат Humanistisches Gymnasium. Немските партийни функционери я употребяват толкова повече, колкото изучаването на класическите езици в източногерманското училище се ограничава. В ГДР заниманията с Античност са почти изцяло изтласкани от училищата и университетите и се пренасят в академиите и институтите, някои от които специално създадени. Но и там основният акцент е античната история (разбира се, идеологически мотивиран), а не прякото изследване на древните текстове. Последното можем да очертаем като тенденция в целия Източния блок.

В Полша през 1945 г. се провежда конгрес за реформиране на образованието, който силно ограничава латинския в училищата. Новото училище трябва да бъде унифицирано и латинският няма как да остане част от общообразователните предмети. Следва съпротива от учители, професори и различни общественици, докато в началото на 60-те години латинският става изцяло факултативен предмет, който се изучава, ако се съберат достатъчно желаещи в някое училище.

Същото се случва и в България – латинският става факултативен предмет и през 50-те и 60-те години се изучава много ограничено в някои столични училища. В началото на седемдесетте години у нас сред учените също все повече започва да се откроява мнението, че без класическо образование сериозна наука няма как да се прави. Започва инициатива на професорите Светомир Иванчев, Куйо Куев, Александър Милев и други (сами възпитаници на старите класически гимназии) за постепенното възстановяване на класическото образование в България – не само заради неговата важност в науката, но и заради общественото му значение. Идеята подкрепя и проф. Александър Фол, по това време заместник-председател на Комитета за изкуство и култура, и така тя стига до човека, който е достатъчно овластен, за да даде път на развитието ѝ – Людмила Живкова. Самата Людмила Живкова осъзнава важността на възстановяването на класическото образование, но документите показват, че самата идея за класическа гимназия не я вълнува особено. Тя включва класическата гимназия като част от свой проект за „Национален духовен център на българската култура“, в част от който ще се подготвят „кадри по древните езици и култури“: и класическото образование е прихванато от режима, за да изпълнява определени функции. Но от целия проект оцелява само

гимназията: Националната гимназия за древни езици и култури „Константин Кирил Философ“, открита през 1977 г. С много усилия учителският колектив, начело с дългогодишната директорка г-жа Гергина Тончева, и самите ученици (с помощта на учени от СУ, БАН и други институции) успяват да създадат едно училище, което отговаря максимално на традицията на класическите гимназии отпреди 1945 г. То се доказва и до днес чрез своите постижения, въпреки че е недолюбвано от мнозина както преди, така и след 1989 г. НГДЕК днес е единственото българско класическо училище.